

**АЛЕКСАНДРОВСКА БОЛНИЦА –
ВАЖЕН ЛЕЧЕБЕН И ИНСТИТУЦИОНАЛЕН ФАКТОР ЗА
СЪЗДАВАНЕТО НА ЗДРАВНАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ,
1884-1918 г.**

РАДОСЛАВ СПАСОВ

Александровска болница е най-старата болница, която започва да съществува след Освобождението на България (1878) и до този момент е най-голямото лечебно заведение у нас. Институцията е почти съвременник на модерната българска държава и е фундамент на родното здравеопазване от времето на неговото институционално създаване до нашето съвремие.

Районът, върху който е разположена болницата е свързан с различни събития от историята на България и нейната последна столица София, известна от Античността като римски град, в който са изградени храмове на покровителите на лечителското изкуство Аполон и Асклепий. В единия ъгъл от двора на днешното здравно заведение са открити основи на вили от римско време, както и мраморен торс от статуята на Асклепий, което дава възможност да се предполага, че там са били разположени множество сгради, принадлежащи към римския град Сердика (София).

По време на османското владичество историята на болницата

е свързана с един от най-известните български светии, които са живели по това време – Свети мъченик Георги Софийски Найнови, който е роден и живял в София и паметта му се отбелязва на 26 май. Мястото, където светецът е заловен и убит на 26 май 1530 г. е в двора на здравното заведение при ъгъла на сегашните ул. „Св. Георги Софийски“ и бул. „Пенчо Славейков“. Болничният параклис днес се намира недалеч от мястото, където е имало и голям каменен кръст с надпис, който няколко години след 1944 г., поради риск да бъде унищожен, е прибран от столични свещеници и до днес се съхранява в олтара на храм „Св. Георги Победоносец“ на бул. „Св. Патриарх Евтимий“.¹

Част от лекарите, които започват да работят в болницата след Освобождението са известни личности от епохата на Българското възраждане, които дават своя принос не само в областта на медицината, но се изявяват като видни общественици и научни дейци като д-р Г. Вълкович, д-р Хр. Стамболски, д-р Д. Калевич и др.

Дългата история на болница е тясно свързана с най-важните събития за нашата страна, както и с най-старото висше учебно заведение – Софийския университет „Св. Климент Охридски“, защото е била част от него за период от 32 години. Голям брой от лекарите са основоположници на медицинските дисциплини в България, както и на първите научни изследвания у нас и същевременно с огромен авторитет в чужбина. Шест от тях са били и ректори на Софийския университет.

През различни периоди от време част от медиците освен като известни здравни експерти заемат и важни постове в различни български институции.

Историята на Александровска болница може да бъде разделена на три периода, като основополагащи според голяма част от нейните изследователи са първите два.

Първият започва с нейното официално откриване през 1884 г. и продължава до 1918 г. Лечебното заведение е част от структурата на столичното здравеопазване и същевременно изпълнява ролята на една от институциите с национално значение за българската държава.

Вторият период започва през 1918 г., когато е взето решение

¹ http://www.pravoslaviето.com/life/05.26_sv_Georgi_sofijski_naj_novi.htm

болницата да стане клинична база на създадения през същата година Медицински факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. По този начин здравното заведение започва да изпълнява функциите както на болничен институт, така също и на научен, и образователен център, в който ще се обучават първите лекари, които завършват медицина в България.

Третият период започва след 1950 г., когато Александровска болница става част от новосъздадената Медицинска академия „Вълко Червенков“, а през 1954 г. е включена във Висш медицински институт. През 1972 г. става част от състава на Медицинска академия, а от 1992 г. се обособява като факултетска болница „Александровска“.

Реално през първите два периода, през които Александровска болница съществува самостоятелно, са поставени основите не само на медицинската помощ в София и в България, но със създаването на Медицински факултет към Софийския университет и на здравното образование и наука. Те са и основата на настоящото изследване.

* * *

Българските земи от древността са известни със своите лечебни заведения. Първите познати сведения за медицински грижи са свързани с траките и техните методи за справяне с болестите. След това римляните използват успешно местните условия, за да лекуват своите граждани, които живеят на териториите на днешните български земи. Със създаването на модерната българската държава се създава традиция по отношение на здравното дело.

Реално здравните заведения, в които работят дипломирани лекари в българските земи започват да функционират по време на Османското владичество, като до Освобождението (1878) те са едва девет. Болниците не обхващат цялата територия населена с българи, а и нямат необходимия капацитет за такъв вид дейност.

През периода на Българското възраждане нараства интересът към просветата и образованието, а макар и по-слабо, съответно и

към здравните грижи. Успешната борба за църковна самостоятелност създава възможност за бързо разрастване на училищните и културни възделения на българите. Например в чл. 98 от Екзархийски устав (1871 г.), който се отнася до правата на Екзархийския съвет се казва: “Дава мнение и полага старание за съзиждане и учреждение на духовни училища, манастири, болници и други обществени заведения“, а чл. 99 определя същите права и задължения на местните епархийски смесени съвети.²

По време на Руско-турската война (1877-1878), при руския главнокомандващ е създадена специална длъжност “завеждащ гражданските дела”, на която е назначен княз Черкаски, който управлява канцеларията на Гражданското руско управление към Главното командване на руската армия до Санстефанския мирен договор (03.03.1878 г.)³

Задачата на руския администратор е да организира гражданско управление в териториите на Османската империя, които ще бъдат заети.

Екипът на Черкаски подготвя проектите и правилата за възстановяването на някои органи, както и за организирането на нови. Най-активна дейност Временното руско управление развива след прекратяването на военните действия, когато въвеждането на подходящи форми на устройство и управление в българските земи вече е на преден план, по това време се очертават и основните насоки на бъдещите здравни институции.⁴

С оглед на военната обстановка и опасността от епидемии е необходимо да се организират и лечебни заведения в българските земи.

С предписание от полицмейстера щабс-капитан Паул до съвета за откриване на градска болница от 3 март 1878 г. се предлага да се намерят спешно средства за откриване на лечебно заведение с капацитет от 50 легла.⁵

² Божилова, К. Документално наследство на здравната администрация и здравни професионални организации в Централния държавен архив (1879-1944). Автореферат.2012, с.6 В: <http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/viewer/2672?tk=AAAKcAAAAABZYhlp.LPiifNyaVma-ei4JVcbhIA>

³ Василев, Вл. История на медицината в България, стр.117

⁴ Божилова, К. Документално наследство ..., с.5

⁵ Архивите говорят. Софийско общинско управление 1878-1879. Т.11, София,2000, с. 269-271. Тук е посочено, че е съществувала турска болница в София. Тя се е помещавала в пет сгради при източната градска врата, която е разположена успоредно с Цариградско шосе и на север е

Софийският губернатор П. Алабин съобщава на княз Дондуков-Корсаков, че е крайно необходимо да се създаде градска болница.⁶

Здравеопазването в София по това време е осъществявано във военновременна болница 64, като там започват да се лекуват жени и деца, а на 31 юли 1878 г. е изпратено предписание за откриване на женско отделение от щабс капитан Паул.⁷

Още на 23 май 1878 г. губернаторът П. Алабин предписва да бъдат заплатени 63 франка на Градския съвет в Орхание (Ботевград) за инвентара, който е взет от там и изпратен на градската болница в София.⁸

С нея ще се свърже и бъдещето създаване на Александровска болница, тъй като тя ще стане приемник на това лечебно заведение.

Медиците, които ще вземат участие в изграждането на Александровска болница учредяват в София през януари 1880 г. първото дружество на лекарите в България - „Физико-медицинско общество“. Инициатор за създаването му е д-р Моллов, а членове са д-р Брадел, д-р Мирков, д-р Бонев, д-р Бочаров, д-р Гълъбов, д-р Головина, д-р Калевич и д-р Шишманов.⁹

Това са и първите лекари не само в българските земи, но и в София, и те ще бъдат фундамента на лечебната дейност в Александровска болница.

Организирането на модерната здравна система се осъществява чрез проектите “Соображения об устройстве медицинской части” и “За санитарните власти”. Това са “Временни правила за устройството на медицинското управление в България”. Двата документа са приети от императорския комисар на 1 февруари 1879 г. и се смятат за основа на нормативната уредба на младата държава, но в тях липсват някои постановления, които присъстват в руската земска медицина, като безплатно болнично лечение, безплатни прегледи на градските

достигала до Артилерийската казарма (сега на това място се намира Синодалната палата). В турската болница са приети за лечение много пациентите от турски и български произход, които са заболели от сипаница и др. заразни болести. Предлага се бързо да се открие постоянна градска болница.

⁶ Бракалова, С., Генчева, Е. Александровската болница. // *София*, кн.7, 1979, с.33

⁷ Архивите говорят, с. 278

⁸ Архивите говорят, с. 289

⁹ Апостолов, М. История на медицината. София: Медицина и физкултура, 1992, с.103

лекари, създаване на здравен фонд и др.¹⁰

Това е нормативната уредба в областта на лечебното дело, върху която ще се изгради модерната здравна организация в младата българска държава и съответно болничната структура.

На практика още с предписанието на полицмейстера Скугоревский от 18 март 1879 г. се дава нареждане да се определят разходите за създаване на болница, средствата за нейната издръжка, условията за премане на болни, способите за продоволствие и др.¹¹

С този документ се полагат основите за функциониране на здравна организация в София, която да поеме грижата за медицинската дейност за градското население.

Лечебното заведение е създадено с указ на княз Александър I Батемберг през 1884 г. и първоначалното му място е определено в т. нар. „Хамбари“, където днес е мавзолея на първия владетел на младата българска държава.

Преди Руско-турската война (1877-1878) на мястото на днешния Военен клуб е била разположена болница, която е построена от английската благодетелка лейди Странгфорд. Здравното заведение по време на бойните действия е превърнато в лазарет на османската армия. По това време то се е състояло от пет павилиона и през април 1878 г. в сградата се настанява руската военновременна болница №64, като в нея са лекувани около 400 пациенти.¹²

Болницата е открита на 1 май 1879 г., като в нея са приети 45 човека от закритата „64 руска болница“ и започва да функционира като градска болница. Тя е първото лечебно заведение от този вид в младата българска държава под името Първостепенна софийска болница и същевременно е създаден и Софийски болничен съвет.¹³

Необходимостта от болнична институция за жителите на град София кара руския губернатор П. Алабин на 23 май 1879 г. да предложи да бъде създадена модерна здравна институция.

В началото здравното заведение е разположено в старо здание, където днес се намира мавзолеят на княз Александър I

¹⁰ Божилова, К. Документално наследство ..., с. 6

¹¹ Архивите говорят ..., с. 551

¹² Белинов, Ст. Към историята на Александровската болница 1884-1934. София, 1937, с.8

¹³ Бракалова, С., Генчева, Е. Александровската болница..., с33

Батемберг. До 22 август 1879 г. главен лекар и същевременно изпълняващ длъжността председател на болничния съвет е д-р Сава Мирков, а след него на този пост е назначен д-р Йордан Брадел, който след три години е заменен за два месеца от д-р Полуехтов, като от септември 1882 г. за главен лекар отново е назначен д-р Брадел.¹⁴

Малко по-късно през същата година Военното училище на младата българска държава е настанено там и през есента здравното заведение е преместено на определено за това място. Сградата е двуетажна и е разположена на улицата с дължина 63,95 м. и ширина 7,5 м., а в двора съществува още една постройка с дължина 32,68 м. и ширина 4,75 м., има и кухня (полуразрушена), едноетажно здание, което е дълго 13,68 м. и широко 8,35 м. От описанието става ясно, че долният етаж има два входа, една лавка на улицата, две стаи, четири нужника и една конюшна. Горният етаж има две големи стаи, осем средни, седем малки, една отворена веранда, горна галерия и четири нужника.¹⁵

Сградата на болницата е на стойност 783,90 франка според акта за оценка на зданието.¹⁶

Въпреки зададените параметри на здравното заведение много скоро става ясно, че то трудно може да изпълнява своите функции по редица причини.

Тъй като мястото е твърде малко и се намира непосредствено до разливащата се в близост Перловска река, то по санитарни съображения е било необходимо да се потърси друг терен.¹⁷

Налага се да се обсъдят идеи за намиране на ново място, където да се изгради болница от модерен вид.

Освен това още на 8 юни 1879 г. е взето решение за освобождаване на сградата на военна болница за правителствени нужди.¹⁸

Болничният съвет взема решение на 17 октомври 1879 г. да

¹⁴ Русев, М. Исторически преглед на медицинската част и медицинската книжнина в България. София, 1904, с. 70

¹⁵ 135 години Александровска болница, Съст. М. Георгиев, София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2014, с. 11

¹⁶ Архивите говорят ..., с.287; един франк е равен на 5 гр. злато – Харитонов, Хр. Стари мерки, теглилки и монети в България (VII-XX век) Велико Търново: Абагар, 2004, с.216

¹⁷ Моллов, В. Изъ историята на Александровската болница. // *Българска клиника*, кн. IX, 1936, с.545

¹⁸ Архивите говорят ..., с. 552

се поиска от софийската управа да се построи нова сграда за лечебното заведение, която да е съобразена с нуждите на модерното здравеопазване.¹⁹

Общинските власти постановяват да се предостави парцел от 143 720 кв. м., който се намира в края на града и където да започне изграждането на болницата. През 1915 г. към това място е предоставен нов парцел от градската администрация с площ 152 755 кв. м., а през 1927 г. са предоставени още 71 354 кв. м. През есента на 1883 г. първите сгради са готови и по това време за главен лекар е определен д-р Асен Шишманов.²⁰

Междувременно на 5 ноември 1882 г. са приети “Граждански медицински закони”, чрез които се поставя на правна основа промените в структурата на лечебните заведения и новите длъжности, които се регламентират според тези нормативни актове. Юридически е постановена длъжността генерал – инспектор по санитарната част, Медицинският съвет също има променени функции, същевременно е обособена нов вид административна структура – Медицинско управление при Министерство на вътрешните дела.²¹

Съгласно нормативната уредба по това време лечебното заведение се управлява от болничен съвет с председател управителя и членове: софийския окръжен управител, кмета или негов заместник, представител на строевата военна част и един военен лекар. Проблемите, с които са се занимавали са от различно естество. Още на първото заседание е поставен въпросът за поправката на сградата. Разглеждат се също и проблемите, свързани със снабдяването с горивни материали, храна и консумативи. Едно от взетите решение е да се освободят от заплащане на медицински услуги бедните болни. По отношение на прането е преценено тази дейност да се извършва в болницата, а надницата е определена на 40 стотинки на ден, като е поставено, ако се закупят корита да се промени на 20 стотинки. Заплатите на лекарите по това време са определени на 80-100

¹⁹ 135 години Александровска болница ..., с. 13

²⁰ Белинов, Ст. Към историята на ..., с.9

²¹ Божилова, К. Документално наследство на здравната администрация и здравни професионални организации в Централния държавен архив (1879-1944). Афтореферат., С., 2012, с. 6

лева месечно.²²

По този начин управлението на лечебното заведение се осъществява от широк кръг отговорни фактори, но фактически то се реализира от медицинските специалисти. На практика се изпълняват и социални функции – пациентите, които не могат да си плащат здравната услуга, да се освобождават от такса.

През 1882 г. в болницата са лекувани 1208 пациента и същевременно са прегледани 2033 приходящо болни.²³

През периода 1883-1884 г. болничният съвет много често се занимава с устройството на новата болница. Въпреки желанието да се поднови всичко на новото място, все пак се налага да бъде пренесен част от стария инвентар като например железните легла.²⁴

През 1883 г. в здравното заведение са приети 1556 пациенти, а броят на приходящо болните е 2066 човека.²⁵

Още на първото заседание през 1884 г. председателят обсъжда с болничния съвет дали няма да е по-практично да се хранят болните на ресторантски принцип, като тази идея е необходимо да бъде представена на медицинския съвет, който от своя страна трябва да даде информация дали сумата от един лев на ден за болен (за храна, облекло, отопление, осветление) може да покрие разноските. От направената справка за 1883 г. става ясно, че за 34 059 лечебни дни са изразходвани 25 884 лева и 60 стотинки за храна, облекло, отопление и заплата на двама готвачи, което прави по 76 стотинки на ден.²⁶

От тази статистика става ясно, че в здравното заведение има точно определени разходи в бюджета от една страна, а от друга, че се правят предложения за осигуряването на храната, които да отговарят на модерните тогава принципи.

Относно храната за надзирателите и фелдшерите, които дежурят по 24 часа в лечебното заведение, болничният съвет решава да се увеличи дажбата, като цената на месец не трябва да надминава 8 лева.²⁷

²² Моллов, В. Изъ историята на Александровската болница..., с.548; един лев е равен на 0,290323 гр. злато - В: Харитонов, Хр. Стари мерки, теглилки и монети в България (VII-XX век) Велико Търново: Абагар, 2004,с. 123

²³ Русев, М. Исторически преглед..., с.72

²⁴ Моллов, В. Изъ историята на Александровската болница ..., с.548

²⁵ Русев, М. Исторически преглед..., с.72

²⁶ Моллов, В. Изъ историята на Александровската болница ..., с.549

²⁷ Моллов, В. Изъ историята на Александровската болница ..., с.550

В началото на 1884 г. на 21 февруари при поредното заседание на съвета се предлага да се назначава женски персонал в болницата, защото „обнасянето към болните би било по-нежно и чистотата по-голяма“.²⁸

Това е една идея, която малко по-късно ще бъде реализирана на практика. В този момент най-важната задача е да се премести лечебното заведение на новото място, където ще функционира по модела на модерната по това време в Европа павилионна система.

Новата сграда на болницата е разположена в пет здания, които са разпределени по следния начин: А – административна сграда, в която са болничната канцелария, аптека и Химическа лаборатория при Гражданската санитарна дирекция; Б – Вътрешно отделение, в което се приемат и деца с кожни и инфекциозни заболявания (по-късно там се разполага Клиниката по очни болести); В – хирургично отделение, в което са приемани и пациенти с гинекологични оплаквания; Г – кухненски блок, който е разрушен през 1944 г. и Д – Психиатрично отделение, в което са настанявани и инфекциозно болни и Е – парк.²⁹

Преместването от старата в новата сграда е осъществено между 1 и 8 октомври, защото на 9 същия месец двамата стражари, които са пазили вещите са били освободени.³⁰

Пациентите са преглеждани в административния павилион, а след около десетина години е построена и сграда за амбулатория, която е на мястото е на „централната аудитория“, където сега се намира зала за спорт. От старата сграда в новата са пренесени легла, одеяла, чаршафи, бинтове, халати и болнични дрехи, а самото преместването на практика се осъществява на 21 октомври 1884 г. През същата година Министерският съвет дава разрешение да се закупят легла и други мебели директно от виенска фабрика за нуждите на софийската болница.³¹

По този начин болницата започва да функционира на сегашното си място, където се на практика се реализира нейното развитие като основно столично медицинско заведение.

Според един от нейните изследователи д-р Ст. Белинов по предложение на д-р Шишманов болницата е наречена

²⁸ Моллов, В. Изъ историята на Александровската болница ..., с.549

²⁹ Ораховац, П. История на Александровска болница. ПсБКД, год. V, кн. XIX и XX, 1886, с.75

³⁰ Моллов, В. Изъ историята на Александровската болница ..., 550

³¹ 135 години Александровска болница ..., с. 14

Александровска в чест на руския император Александър II, но протокол за това решение не е намерен.³²

Така Висшият медицински съвет на свое заседание от 21 януари 1884 г. дава предложение здравното заведение да получи името „Александровска“. Според протокола: “Тъй като ние сме освободени от блажено почивший Всеросийский император и се покровителствувани от Александър III–ий, настоящий император, и тъй като наши господар български княз ся именува Александър, да ся ходатайствува да ся назове новата софийска болница: Болница Александровска. Прие ся напълно, за което да ся проси височайшие съизволение.”³³

Предложението за даване на име на здравната институция е внесено на 19 юли 1884 г. за одобрение от българския княз Александър I. Докладът е с номер 1582, внесен от министъра на вътрешните работи П. Р. Славейков с текст: „Господарю! Новото здание на Софийската първокласна болница е почти вече готово и скоро болните ще преминат в него.

Предвид на значението на тази болница като столична, предвид на това, че с време тя ще може да служи като образец за другите болници в княжеството, Медицинский съвет в заседанието си от 21 януари тази година е изказал мнение, одобрено от Министерский съвет (протокол №74 от 9 януарий т.г) да се ходатайствува пред Ваше височество да съизволите и разрешите, щото тази болница занапред да носи името на Ваше Височество. Като докладвам това, моля Ваше Височество, ако одобрявате това мое предложение, да благоволите и да разрешите щото занапред новата софийска болница да се именува „Александровска болница“. Съм, Господарю, на Ваше Височество най-покорен служител и верен поданик.“

Наличните документи не дават категоричен отговор дали болницата приема името и на руските императори Александър II и Александър III, каквото предложение е дадено на заседанието на Висшия медицински съвет.

Според изследователят проф. М. Георгиев заради противоречията между Русия и младата българска държава съществува голямо объркване по въпроса. Той посочва, че в доклад на вътрешния министър до княза се съобщава, че

³² Белинов, Ст. Към историята на ..., с.9

³³ Моллов, В. Из историята на Александровската болница..., с.548

предложението на Висшия медицински съвет е одобрено от Министерския съвет с протокол №74 от 9 януари, който не е от същата дата, както и в протокола от 9 януари 1884 г., който не е със същия номер. От запазените документи в ЦДА няма намерен протокол №24/1884 г. от заседание на Министерския съвет, който е бил изпратен на Александър I Батемберг и текстът остава неизвестен. М. Георгиев съобщава, че според доклада на вътрешния министър (Гражданската санитарна дирекция е част от този държавен орган), Министерският съвет одобрява решението на Висшия медицински съвет на 9 януари, което означава, че това се случва преди да бъде направено на 21 януари. Това е въпросното предложение, с което се иска болницата да носи името както на българския монарх, така и на двамата руски императори. В доклада на П. Р. Славейков остава името само на княза и това е одобрено от Александър I Батемберг. Тук остава нерешен въпросът кой променя решението на Висшия медицински съвет – Министерския съвет, вътрешният министър или самият държавен глава. Преди тържествата за откриването на лечебното заведение (26 септември-21 октомври 1884 г.) в двореца цари оживление около пристигането на роднини на държавния глава и неговата сестра. Така на 14 октомври в двореца се провежда тържество, а на 13 октомври, което е само пет дни преди да бъде открито здравното заведение, българският монарх се среща със секретаря на руското дипломатическо агентство и с председателя на Висшия медицински съвет д-р Георги Атанасович (ДВ, бр. 97/20 октомври 1884). Тематиката на техните разговори е била различни и вероятно те са били много трудни, както и самото именуване на болницата. Тържеството освещаване на здравното заведение включва и графиня Ебах, но липсват сведения за присъствието на дипломати от Русия. Заслужава внимание още един факт – в официалните документи болницата се нарича с различни имена, като и разбира се „Александровска“ още преди официалното откриване, като и тогава и в настоящето това би могло да се свърже, както с Александър I Батемберг, така и с Александър II.³⁴

Старшият лекар д-р Асен Шишманов по време на заседанието на болничния съвет от 3 октомври 1884 г. съобщава за

³⁴ 135 години Александровска болница..., с. 16

финализирането на подготовката за тържественото освещаване на лечебното заведение.³⁵

В програма е включено посещение на официални гости от най-високо ниво, както и на държавния глава княз Александър Батемберг със своята сестра графиня Ербах. Според програмата председателят на Върховния медицински съвет д-р Георги Атанасович трябва да произнесе реч. Предвижда се да се изпратят покани до „господаря и клироса, архиерея, двама свещеници, един дякон и певчици“ и до „всички прями учреждения“, а същата така и да бъде поискано от окръжния управител да се поръчат две коли със зеленина за украса, а от градските власти да бъдат взети назаем знамена и килими, както и да бъде изпратен техния градинар да направи и подреди салона, където ще е тържеството.³⁶

На 18 октомври (стар стил) 1884 г. или 30 октомври (по нов стил) здравното заведение е тържествено осветено и на церемонията присъства монархът княз Александър I Батемберг и много гости. Доктор Георги Атанасович, който е председател на Висшия медицински съвет произнася реч, в отговор на която държавният глава отговоря с пожелания за успех на болницата, който да е толкова бляскав, колкото и модерното здание.

Цялата налична до този момент информация, която може да бъде използвана от документалните свидетелства за епохата дават трудна за категоричен отговор задача – на кого е кръстено здравното заведение. От критичния анализ на документите може да се направи извода, че не е лесно да се определи на кого точно е кръстена Александровска болница, но вероятно става въпрос и за държавния глава Александър I Батемберг и руския император Александър II, който обявява войната с Османската империя, която довежда до Освобождението през 1878 г.

По-важното е, че тя продължава да изпълнява своите функции на здравно заведение, като през 1884 г. пациентите, които са приети за лечение са 1161, а числото на прегледаните е 1204.³⁷

През следващата година стартират поредица от нововъдения, които се отразяват благоприятно върху развитието на лечебното

³⁵ ДАС, ф965к, оп.2, а.е.24, л.98

³⁶ Държавен архив – София (ДАС), ф965к, оп.2, а.е.24, л.99

³⁷ Русев, М. Исторически преглед..., с.72

заведение като д-р Георги Вълкович създава: детска стая във вътрешното отделение, което ще прерастне в детско отделение през 1901 г., Александровска болница започва да изпълнява и социални функции заедно с лечебните. По отношение на бедните пациенти се решава да се постави кутия за помощи, които да бъдат използвани за болни, които не могат да си платят лечението. Постановява се: задължителни болнични работни дрехи за служителите, изграждането на пералня, поставянето на калдъръмени пътеки между павилионите, баня, кухненски блок, складове за дърва и въглища, план за канализация, снабдяване с нови мебели, кухненска посуда и медицинска инвентар, както и включването в работата на лекарите на съответната здравна документация (дневници, болнични листове, статистически данни) и др.³⁸

Това е началото на една възходяща тенденция в развитието на Александровска болница, която започва все повече да изпълнява функциите на първостепенно столично лечебно заведение.

Въпреки желанието всичко в лечебното заведение да бъде ново, налага се да се използва и част от стария инвентар, защото според д-р Шишманов с бюджет от 20 000 лева не е възможно всичко да бъде подновено.³⁹

Обсъжда се въпросът за квартири на лекарите при самата болница, но след направени съвещания болничният съвет единодушно решава помещенията, предназначени за това, да се използват за лечебна дейност.⁴⁰

Още през 1885 г. започва да се проектира снабдяването на здравното заведение с вода от новите водопроводи и създаването на канализация, като на заседание на Софийския болничен съвет, което е проведено на 9 септември през същата година се взема решение водата да бъде доставена до самите болнични павилиони и да се направят чешми на различни места по сградата. Водопроводът започва да функционира през 1902 г. По инициатива на директора д-р Вълкович през 1885 г. започва изграждането и на канализация, която е направена със зидани от каменни плочи канали и е била свързана с Перловска река, но

³⁸ Моллов, В. Изъ историята на Александровската болница..., с. 75

³⁹ Моллов, В. Изъ историята на Александровската болница ..., с.550

⁴⁰ ДАС, ф965к, оп.2, а.е.24, л.99

нейното предназначение е да дренира терена, а не толкова да отвежда мръсната вода. Канализационната мрежа е изградена през 1906 г.⁴¹

През същата година князът подарява на лечебното заведение две електрически машини.⁴²

По време на Сръбско-българската война (1885) в болницата от 4 ноември са приети 446 ранени войници, от които оздравяват 268, а след 1 февруари 1886 г. остават 123, починали до и след операции 55, което означава 12,33% смъртност. Много хора се включват като помощници на лекарите, които заради бойните действия са изключително заети.⁴³

По този начин болницата получава своето „бойно кръщение“, защото близостта на фронта на практика превръща лечебното заведение в основен пункт за прием, както на български, така и на пленени сръбски войници, които също получават адекватна здравна помощ.

Непосредствено след войната в болницата пристига комисия, в която влизат Екатерина Каравелова, Димитър Греков, Петко Славейков и др., за да провери състоянието на ранените и констатира, че няма нарушения в лекарската работа.⁴⁴

Това показва високият професионализъм на медиците в лечебното заведение, които показват своите способности въпреки трудната обстановка в страната, породена от бойните действия. Те успяват да организират и координират всички необходими действия по приема и лечението на всички нуждаещи се.

През следващата година Медицинския съвет решава в Александровска болница да се извършват изпити за проверка на умения на лекари като се сформира комисия от директора и някой от ординаторите.⁴⁵

На практика поради липса на здравни образователни институции се налага в лечебното заведение да се извършва такъв тип дейности. Болницата започва да изпълнява функциите на орган, който да признава за валидни уменията на медици, които да започнат работа и в други лечебни заведения.

Приет е нов Санитарен закон, който е гласуван от V ОНС и

⁴¹ Белинов, Ст. Към историята на ..., с. 16

⁴² Белинов, Ст. Към историята на..., с.16

⁴³ Ораховац, П. История на Александровска ...,с.94

⁴⁴ Ораховац, П. История на Александровска ..., с.90

⁴⁵ ЦДА, ф372к, оп.1, а.е.4, л.49

утвърден с указ № 545 от 18 декември 1888 г. Чрез този нормативен акт се променя административната форма на българската структура на здравеопазване и се дефинира съсредоточаване на санитарното управление в един висш медицински орган – Гражданска санитарната дирекция при Министерство на вътрешните работи. Върховният медицински съвет вече е орган към Министерството на вътрешните работи, който има съвещателно тяло, което обсъжда всички въпроси, свързани с общественото здраве и лечебните институции. Приети са и “Правилник за заседанията и вътрешния ред на ВМС”, който влиза в сила през 1889 г. и основните изменения към Санитарния закон, които са осъществени през периода 1890 г. и 1904 г.⁴⁶

Двата нормативни акта имат голямо значение за развитието на медицината в България и съответно към дейността на Александровска болница.

През 1897 г. Александровска болница се състои от 12 павилиона, като в шест от тях са настанени стационари, а другите шест са предназначени за домакински нужди.⁴⁷

Площите около здравното заведение постоянно се облагородяват, като през 1886 г. в района на здравното заведение са засадени 3275 дървета.⁴⁸

Още с откриването на сградите за лечение през 1884 г. започва да функционира и болнична аптека, за която са доставени специално нови уреди, снабдена е с нови шкафове и др. За първи аптекар е назначен Густав Селтен. Тя е била разположена първоначално в централното здание (наричано тогава „административно“), до 1923 г. се е помещавала в югозападното крило на сградата, а след това е била преместена в североизточната част, която е била специално ремонтирана. Към 1937 г. аптеката отговаря на всички модерни изисквания за своето време.⁴⁹

По този начин Александровска болница продължава да се издига на нивото на модерните по това време лечебни заведения и като сграден фонд, и като лечебни функции.

При разглеждането на сградния фонд на здравната

⁴⁶ Божилова, К. Документално наследство ..., с.6

⁴⁷ Ватев, С. Отчетъ на вътрешното отделение при Александровската болница за 1901 г. С., 1901 г., с. 3

⁴⁸ 135 години Александровска ..., с. 17

⁴⁹ Белинов, Ст. Към историята на ..., с. 17

институция могат да бъдат определени главните здания.

Основната сграда е масивна и на три етажа (в нея има сутерен, в който е парното отопление, склад за болнични дрехи и архив на здравното заведение), в която се помещават административната служба, аптека, вътрешна пропевдическа клиника, терапевтична клиника, нервна клиника, кожна клиника и рентгенов институт. Административната сграда има формата на буквата „П“, чиито крила са изнесени напред. Тя е едноетажна и през 1909 г. по проект на архитектите Трендафилов и Антонов е построен още един етаж, а през 1914 г. и още един. С разширението на болницата през 1926 г. са построени още две нови крила в северна посока, като през 1942-1945 г. е пристроено ново допълнително крило от югоизток, като по този начин се постига цялостно архитектурно решение, което дава облика на една от най-красивите сгради в София. Заради своята архитектурна визия сградата е включена през 1978 г. в обектите под закрила на Закона за паметниците на културата. Това решение е мотивирано с доказателството, че болничният комплекс участва в облика на този район на столичния град, а при евентуална реставрация би имала възможност за по-добро естетическо въздействие.⁵⁰

Най-представителната сграда е административният павилион, който става известен като Ректората. Главният вход се намира в центъра на композицията, който е оформен с арка, от която се разкрива гледка към клиниките и парка.⁵¹

Благодарение на това и до този момент архитектурният ансамбъл на Александровска болница продължава да създава у своите лекари, пациенти и гости усещането за историческото значение на лечебното заведение.

Създава се Съдебно-медицински институт, патологически институт и морга, които се намират в едноетажна сграда, която има и сутерен, като тя е започната през 1912 г. и завършена през 1915 г.⁵²

Първа вътрешната клиника е настанена в масивна двуетажна сграда, която също има сутерен и започва да функционира през

⁵⁰ 135 години Александровска болница ..., с.18

⁵¹ Бракалова, С., Генчева, Е. Александровската болница ..., с.33

⁵² 135 години Александровска болница..., с.18

1897 г.⁵³

В едноетажна сграда е разположена кожно-венерическа клиника, която също има сутерен. В сградата на първото вътрешно отделение от 1884 г. е настанена и очна клиника. В сградата на първото хирургическо отделение се намира и ушна клиника, а строежът на детската клиника, която е едноетажна сграда със сутерен, започва през 1903 г. и продължава до 1909 г. През 1922 г. е построен и инфекциозен павилион.⁵⁴

Освен като първостепенен здравен институт с национално значение, Александровска болница се формира като център на създаващото се лекарско съсловие. Човешкият фактор се превръща в основен фундамент за нейното развитие.

В лечебното заведение се провеждат и изпити за фелдшери като 14 човека успяват да издържат изпита през 1896 г. Тяхната правоспособност е призната с решение на Върховния медицински съвет.⁵⁵

Това е още една стъпка в развитието на образователните функции на Александровска болница, които ще бъдат една от причините за увеличаването на авторитета на здравната институция.

През 1900 г. Александровска болница вече разполага с над 500 легла и постепенно се превръща в център за развитие на българската медицинска наука.⁵⁶

От 1901 г. започва да функционира и детско отделение с 15 легла, което е създадено по инициатива на съпругата на руския дипломатически агент госпожа Бахметева и дружеството „Княгиня Евдокия“, което съставено от известни софийски дами, чиято цел е да се подпомагат болни деца в Александровска болница.⁵⁷

Нов тласък на развитието на здравното заведение бележи 1904 г., когато се откриват курсове за квалификация на лекари по хирургия, акушерство и гинекология и офтамология, определени от д-р М. Русев като основа на бъдещия български медицински

⁵³ Бракалова, С., Генчева, Е. Александровската болница ..., с.33

⁵⁴ 135 години Александровска болница ..., с.18

⁵⁵ ЦДА, ф372к, оп.1,а.е.14,л.229

⁵⁶ Апостолов, М. Възникване и развитие на медицината по българските земи. София:Медицина и физкултура, 1979, с.28

⁵⁷ Ватевъ, С. Отчетъ на Вътрешното отделение при Александровската болница за 1901 г. София, 1901, с.7

факултет.⁵⁸

Това на практика ще издигне още повече авторитета на болницата като медицински образователен център и формирането ѝ като бъдеща база на проектирания медицински факултет.

От 1906 г. в Александровска болница функционират три електрически апарата за електротерапевтичен кабинет, които са предназначени за: галванизация, фарадизация, главано фарадизация и вибрационен масаж; франклинизация; устройство за съединяване с ток за галванокаустика, електролиза и осветление.⁵⁹

През същата година е създадена и библиотека, чиито фонд се попълва със здравна литература. След две години е открита и музейна сбирка, а от 1908 г. започва и издаването на годишник.⁶⁰

Той е първият, който Александровска болница отпечатва като отделна книжка и се предвижда да бъде обнародван всяка година с информация за историческото развитие на здравното заведение, персонала, бюджета, пациентите и др.⁶¹

Благодарение на това издание Александровска болница вече има възможност да съхранява и обработва всички статистически данни за своята дейност.

Според информацията, която се съдържа в годишника прегледите започват най-късно в 8 часа сутринта, изследванията на пациентите са много обстойни, а за тежките случаи са събирани по няколко лекари.

Преди избухването на Балканската война през 1912 г. се продължава традицията да се организират и курсове за лекари в Александровска болница.⁶²

По този начин при липсата на медицински факултет в България, тя е институцията, която продължава да изпълнява и тази функци медикообразователни функции.

Работещите в нея здравни специалисти я утвърждават като лечебен, учебен и научен център. Те участват активно в управлението на Санитарната дирекция при Министерството на вътрешните работи (институция, която изпълнява функциите на

⁵⁸ Апостолов, М. История на медицината..., с.106

⁵⁹ Годишникъ на Александровската болница въ София за 1908 год. София: Придворна печатница, 1909,с.4

⁶⁰ Бракалова, С., Генчева, Е. Александровската болница ..., с.34

⁶¹ Годишникъ на Александровската болница въ София за 1908 ..., с.2

⁶² ЦДА, ф372, оп.1, а.е. 981, л.8-17

национален здравен институт), Върховния медицински съвет и създаващите се съсловни организации като Българския лекарски съюз. Лекарите от болницата участват в издаването на първите български медицински издания като „Българска клиника“, „Медицинско списание“, „Български хирургически преглед“, „Педиатричен преглед“, „Офталмологичен преглед“ и др., както и във формирането на първите научни дружества – Българското дерматологическо дружество, Българското оториноларингологично, Българско офталмологично дружество и др.⁶³

Тук са привлечени голяма част от българските лекари, които се връщат в страната след получаване на своето образование в чужбина и прилагат в своята практика последните постижения на европейската медицина.⁶⁴

Техните имена заслужават да бъдат споменати, защото на практика тяхната дейност е лекарска, образователна, социална и обществена.

Начело на болницата застават медиците: Мирков, Брадел, Полуехтов, Шишманов, Вълкович, Калевич, Хаканов, Стамболски и Христов.

Длъжността на старши лекари изпълняват: Калевич, Минчевич, Хаканов, Павлович, Кугел, Стоянович, Стамболски, Щирлин, Л. Золотович, Гиргинов, Петров, Берон, Славчев, Даналчиев, Ватев, Унтерберг, Стаматов и Досев. Ординатори са Головин, Золотович, Тъпчилещов, Бочаров, Полуектов, Тюриков, Етърски, Петрович, Кушин, Берон, Д. Моллов, Месер, Бондарев, Серафимов, Венков, Москов, Тахмизиян, Киров, Гребенаров, Левитус, Казанчиев, Иванов, Башев, Бананов, Андрейчев, Проданов, Тодоридис, Марков, Михайловски, Вълчев, Кожухаров, Чавов, Василев, Симеонов, Стаматов, Мишайков, Тантилов, Пиперков, Славчев, Пашев, Ст. Георгиев, Д. Киров, Кушев, Михайлов, Белопитов, В. Моллов и Белинов. Просектори са: Русев, Ватев и Пиперков, а младши ординатори Чакалов, Гешев, Цанев и Николиев.⁶⁵

Освен лекари в болницата започват да работят и фелдшери. При създаването на здравното заведение те са били необходими

⁶³ 135 години Александровска болница ..., с.19

⁶⁴ Белинов, Ст. Към историята на ..., с. 21

⁶⁵ Русев, М. Исторически преглед ..., с. 71

помощници на лекарите като през 1901 г. те са трима В. Колева, В. Панчев и З. Попов, а техния брой се запазва и към 1934 г. В началото те се занимават със снемане и писане на анамнеза на болните, но след това ординаторите започват да извършват този вид дейност. Фелшерите преписват рецептите в общата рецептурна книжка, раздават храната и лекарствата на болните, както в началото са поставяли инжекции и катетри, което после е извършвано от лекарите.⁶⁶

Александровска болница освен като лекарски и фелдшерски състав, включва и медицински сестри.

За пръв път те са назначени в болницата през 1895 г. Това се осъществява по инициатива на Дамския комитет при дружество „Червен кръст“, който инициира откриването на такива курсове. Сутрин сестрите са практикували в Александровска болница, а след обед са посещавали лекционни курсове, които са провеждани в „Славянска беседа“. В лечебното заведение от този курс са назначени шест жени: М. Блъскова, Е. Видич, Р. Манова, А. Иванова, С. Живкова, Т. Тодорова. Ръководството на лечебното заведение изисква през 1900 г. пет руски сестри, които са изпратени от Св. Георговска община в Петербург и начело на тази мисия е поставена А. Бутятин. Техният престой в България продължава две години. Същевременно през 1901 г. здравното заведение започва да издържа пет ученички (Г. Ройдева, М. Ингилизова, Р. Ингилизова, П. Бобева и М. Кодукова) които практикуват и живеят в болницата, а теоретична подготовка получават в курсовете за милосърдни сестри на Червения кръст. При Александровска болница през 1915 г. по инициатива на царица Елеонора започва да функционира училище за милосърдни сестри, от което излизат три випуска, но през 1921 г. то е закрито, въпреки че от лечебното заведение смятат за изключително необходимо съществуването на такава образователна структура.⁶⁷

С развитието на здравеопазването в болницата започва да расте и доверието на общество към нея. Увелича се и броя на пациентите, които са лекувани в нея.

В таблицата са данните за стационарно болните, които са

⁶⁶ Ватев, С. Отчет на вътрешното отделение на Александровската болница за 1901 г. София: Св. София, 1901, с. 12

⁶⁷ Белинов, Ст. Към историята на..., с. 35

преминали през болницата от 1885 г. до 1918 г.

Година	Пациенти
1885	1369
1886	2356
1887	1770
1888	2437
1889	2227
1890	2597
1891	2877
1892	2811
1893	2986
1894	3630
1895	4058
1896	4424
1897	4490
1898	2147
1899	4115
1900	3755
1901	3907
1902	4600
1903	4261
1904	4788
1905	4996
1906	5359
1907	6050
1908	6306
1909	6051
1910	2644
1911	2808
1912	3100
1913	17 179
1914	3236
1915	4842
1916	8840
1917	8976
1918	9506

Статистическата информация е използвана от Белинов.⁶⁸

Амбулаторно болните в лечебното заведение за същия период от време са представени в таблицата:

Година	Пациенти
1885	-
1886	-
1887	-
1888	-
1889	-
1890	25
1891	1104
1892	2581
1893	8104
1894	2776
1895	12 090
1896	15 929
1897	26 824
1898	25 453
1899	23 968
1900	34 357
1901	43 326
1902	54 320
1903	56 997
1904	81 142
1905	99 785
1906	97 386
1907	106 327
1908	101 808
1909	83 124
1910	19 314
1911	19 568
1912	12 351
1913	6101
1914	21 925
1915	13 580

⁶⁸ Белинов, Ст. Към историята на ..., с.52-53

1916	-
1917	-
1918	646

Данните в таблицата са взети от статистическите сведения на Белинов.⁶⁹

Александровска болница заема важно място в здравните грижи, както по време на Сръбско-българската война (1885), така и на Балканската (1912-1913), Междусъюзническата (1913) и Първата световна война (1914-1918).

По време на бойните действия лечебното заведение се превръща във военна болница и предоставя на армията всичките сгради, персонал и инвентар. При избухването на Сръбско-българската война в сградите ѝ е пълно с цивилни пациенти, но за няколко дни от отделенията са изписани мирните граждани (с изключение на тези от психиатричното отделение) и са настанени ранени войници. При избухването на Балканската война и извършената мобилизация тя е превърната в клон на Софийската разпределителна болница. По този начин от 28 лекари на 18 септември 1912 г. остават едва 3, от 5 фелшери остават 2, от 2 санитарни нито един. От общо 120 служители остават едва 42, които са изцяло жени и възрастни мъже. На тази дата болницата изпитва най-големи трудности, защото на останалите 24 милосърдни сестри са поверени 570 болни, някои от които в тежко състояние. Липсва квалифициран персонал, който да извършва прегледи и да осъществява лечебна дейност. Налага се ръководството да изпрати част от сестрите в кухнята, за да приготвят храната, същия ден започва изписването на цивилни пациенти. Още на 18 септември са освободени 213, а се приемат от Софийската дивизионна болница 47 военни, които имат нужда от хирургическа помощ. Процесът по изписване на цивилни пациенти продължава и през следващите дни като на 19 септември те са 64, на 20 септември – 28 и на 21 септември – 16.⁷⁰

По време на Първата световна война се налага да бъде увеличено и числото на медицинските сестри чрез съответните образователни методи.

Към Александровска болница през 1915 г. започва да

⁶⁹ Белинов, Ст. Към историята на ..., с. 55-56

⁷⁰ Белинов, Ст. Към историята на ..., с. 62

функционира и Образцово училище за медицински сестри, чиято цел е да се модернизира сестринското образование в България. Американският червен кръст изпраща за ръководителки Хелън Хей и Рахила Торас. Нещо повече. Малко по-късно (1921 г.) опитът на Александровска болница и прилаганата в нея Флоранс Найтингелова система е възприета и от Българския червен кръст, за да бъде приложена и в неговото сестринско училище.⁷¹

Бойните действия принуждават ръководството на здравното заведение да направи реорганизация, така че да има готовност за адекватни мерки, които да отговарят на военните нужди.

Първите ранени войници от започването на бойни действия са транспортирани на 15 октомври 1915 г. и от този момент в лечебното заведение започва да пристигат все повече пациенти от фронта. Това налага още от ноември леглата да бъдат увеличени от 600 на 700, последователно стават 800 и 900, по време на Междусъюзническата война стават 1100. Големият брой постъпващи ранени бойци принуждава ръководството да използва за настаняване всички коридори, бараки, помощни помещения, а освен това в двора са опънати 5-6 платнени палатки. От 18 септември са приети за лечение 1081 ранени и 1447 болни войници, от които с инфекциозни заболявания 187 и 387 цивилни, от които 89 с инфекциозни заболявания. От началото на 1913 г. до 17 август същата година са лекувани 1732 ранени, 6095 болни от които 604 инфекциозно болни военнослужещи и 1780 цивилни граждани от които 181 с инфекциозни заболявания. По този начин става ясно, че по време на двете балкански войни са били лекувани 11 120 бойци и 2 624 цивилни граждани, което прави 13 744 пациенти.⁷²

Здравното заведение изпраща сведения към Върховния медицински съвет за лекуваните от заразни болести пациенти към 22 юли 1916 г.⁷³

След включването на България в Първата световна война през 1915 г. в Александровска болница през същата година са лекувани 1838 ранени и болни военни, през 1916 г. те са 6638, през 1917 г. те са 6385 и през 1918 г. са 6300, което прави 21 163.

⁷¹ Апостолов, М. Възникване и развитие на медицината ..., с.33

⁷² Белинов, Ст. Към историята на ..., с. 63

⁷³ ЦДА, ф.372к, оп.1, а.е.51, л.9

По този начин става ясно, че по време на Сръбско-българската война са лекувани 446 човека, по време на Балканските войни 13 774 и по време на Първата световна война 21 163, което прави 34 783 пациенти.⁷⁴

По времето на войните Александровска болница се води Първа местна военна болница (от 20.09.1912 г. до 1.02.1920 г.). По време на Първата световна война в нея е настанена германска медицинска мисия, която е под ръководството на проф. д-р Голдман.⁷⁵

Тук трябва да се отбележи още един аспект от лечебната дейност на болницата – превръщането ѝ в инфекциозна, за да отговори на нуждите на столицата и държавата да се борят с различните епидемии, като например тази с петнистия тиф през 1913 г.⁷⁶

Анкетна парламентарна комисия разследва обвиненията за злоупотреби с медикаменти и хранителни продукти на Санитарната дирекция, включително и Александровска болница, което налага директорът на Дирекцията д-р А. Попов и на болницата д-р П. Вълчев да подадат оставки.⁷⁷

Младата българска държава изпитва остра нужда от болници, в които да започне да се развива модерното европейско здравеопазване и в които да започнат да се развива българската медицинска наука. По този начин през годините Александровска болница се развива като такъв общонационален институт, в който започват да работят лекарите, които са завършили в чужбина. Така на практика се поставят основите на професионалната организирана медицинска помощ в България.

Лечебното заведение постепенно заема първостепенно значение за българското здравеопазване.

Част от неговите лекари ръководят българското здравеопазване като участват във Върховния медицински съвет.⁷⁸

Също така участват в управлението на Санитарната дирекция при Министерството на вътрешните работи, която изпълнява функциите на национално здравно ведомство. Те редактират и участват в подготовката на първите български популярни и

⁷⁴ Белинов, Ст. Към историята на ..., с. 64

⁷⁵ 135 години Александровска болница ..., с.20

⁷⁶ Белинов, Ст. Към историята на ..., с. 64

⁷⁷ 135 години Александровска болница ..., с. 21

⁷⁸ Апостолов, М. Възникване и развитие на медицината ..., с.26

научни медицински издания.⁷⁹

С основаването на Александровска болница започва да се изгражда не само здравеопазването в София, но и в цялото Княжество България, защото лечебното заведение постепенно се превръща в институт с национално значение.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Вместо заключение могат да се използва характеристиката на д-р Белинов, която той дава в своето изследване, посветено на нея: „Александровска болница е открита и започнала да работи в ония тъмни времена на санитарно невежество и здравен мрак. В ония времена Александровска болница е била истински траен и деен лъч, който е осветлявал цялата страна и е сеел здравна култура и просвета и то не само с думи, но и с бляскави дела.

Александровска болница е снабдена с всички модерни технически приспособления. Всяка епоха, всяко управление, всеки управител е строил по свой вкус и почин. В ония времена, когато зданията са били строени, друг ред не е бил възможен. Не с огорчение, а с благодарност, ние трябва да приемем това скъпо наследство и да го облагородим и да го оползотворим по най-рационален начин.

Александровска болница прибираще значително число млади лекари; тя вземаше от тях всичко ново и теоретично, що носеха от странство и им даваше от своя страна своя богат материал, опит и своите наблюдения върху „българския болен“, върху ония особености, върху които медицинската практика у нас налагаше на лекаря в зависимост от местните условия, от местните нрави и обичаи.

Александровска болница още в зората на своята дейност стана школа за младите български лекари и си остава така и до днес. Отношенията между болницата и лекарите в България бяха пълни с взаимно доверие и трогателна симпатия. Това идеално отношение се дължи на дейците на оная отдалечена епоха, на техния такт и умение, на тяхната преданост към професията и болния, на тяхното уважение към колегата лекар, бил той млад

⁷⁹ Георгиев, М. Кратка история на Александровската болница. София: „ЕА“-АД, 2007, с.22

или стар.“⁸⁰

**ALEKSANDROVSKA HOSPITAL – AN IMPORTANT MEDICAL AND
INSTITUTIONAL FACTOR IN THE ESTABLISHMENT OF THE BULGARIAN
HEALTH SYSTEM,
1884-1918**

РАДОСЛАВ СПАСОВ

Since its foundation in 1884, Alexandrovska Hospital has been the largest hospital and as such has become the founder of medical science in Bulgaria. This tradition has continued until now. The first doctors who graduated in Medicine before the Liberation (1878) started working in the hospital. They placed their development on its institutional level and thus began the construction of the hospital work in the young Bulgarian state until 1918.

⁸⁰ Белинов, Ст. Към историята на Александровската ..., с.6-22